

اشاره

رعایت حجاب و عفاف نه تنها یک ضرورت اجتماعی برای حفظ عفت جامعه است، بلکه مهم‌ترین راهکار برای حفظ عفت، کرامت و شخصیت انسانی زنان در عرصه‌های گوناگون به‌شمار می‌رود. عفاف یک فضیلت اخلاقی مهم است که در قرآن کریم، قرین نماز قرار گرفته و بیانگر ارتباط مستقیم این دو اصل است که اگر در جامعه پیوسته با هم رعایت شوند، دیگر به جامعه آسیبی نخواهد رسید.

بررسی اهمیت عفاف و حجاب موضوع این مقاله است. ابتدا معنی واژه‌ها و اصطلاحات می‌آید، سپس اهمیت عفت در آیات و روایات اسلامی هم چنین سیره فاطمه زهرا (س) و راه‌های پیشگیری از بی‌عفتی بررسی می‌شوند و در پایان نتیجه‌گیری و منابع تحقیق ذکر می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

عفاف، قرآن کریم، سیره فاطمه (س)، حجاب.

مقدمه

حجاب و عفاف کامل، دستور و توصیه‌ی خداوند مهربان به همه‌ی دختران و زنان با ایمان است: «یا ایها النبی قل لأزواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهن من جلابیبهن ذلک أدنی أن یرفن فلا یؤذین و کان الله غفورا رحیما» (احزاب/ ۵۹): ای پیامبر! به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگو: جلابیب‌های (روسری‌های بلند) خود را بر خویش فروافکنند. این کار برای اینکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند، بهتر است (و اگر تاکنون خطا و کوتاهی از آن‌ها سر زده است، توبه کنند) و خداوند همواره آموزنده‌ی رحیم است.

قرآن در بیان صفات برجسته‌ی مؤمنان، عفت را بعد از نماز و زکات و پرهیز از لغو مطرح کرده و حتی آن را بر مسئله‌ی امانت و پایبندی به عهد و پیمان نیز مقدم داشته است. قرآن در عبارتهای کوتاه و بسیار پرمعنی، ضمن بیان بخش مهمی از صفات مؤمنان، پاکدامنی و عفت را یکی از خصلتهای برجسته‌ی آن‌ها دانسته است.

معنا و مفهوم عفت

«عفت» نقطه‌ی مقابل «شکم‌پرستی و شهوت‌پرستی» است و از مهم‌ترین فضایل انسانی محسوب می‌شود. عفت به گفته‌ی **راغب اصفهانی** در کتاب «المفردات»، به معنی پدید آمدن حالتی در نفس است که آدمی را از غلبه‌ی شهوت باز می‌دارد و «عفیف» به کسی گفته می‌شود که دارای این وصف و حالت باشد. صاحب «مقاییس اللغة» می‌نویسد: «عفت در اصل به

عفاف در قرآن کریم و سیره حضرت فاطمه (س)

روح‌الله صمدی
دبیر ناحیه ۲ اراک

دو معنی آمده است: نخست، خودداری از انجام کارهای زشت و دیگر، کم بودن چیزی. لذا عرب به باقی مانده شیر در پستان مادر «عَفَّة» (بر وزن مدت) می‌گوید.

ولی از کلام راغب اصفهانی در مفردات استفاده می‌شود که هر دو معنی به یک چیز باز می‌گردند (زیرا افراد عقیف به چیز کم قانع هستند).

مؤلف «التحقیق» می‌نویسد: «این ماده در اصل، به معنی حفظ نفس از تمایلات و شهوات نفسانی است، همان‌گونه که تقوا به معنی حفظ نفس از انجام گناهان است. بنابراین عفت یک صفت درونی است، در حالی که تقوا ناظر بر اعمال خارجی است».

عفت به معنی مناعت است و در شرح آن گفته‌اند: حالت نفسانی است که انسان را از غلبه شهوت باز دارد. پس باید عقیف به معنی خود نگه‌دار و با مناعت باشد:

«يُحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ» (بقره/۲۷۳): بی‌خبر آن‌ها را از مناعتشان غنی می‌پندارد.

«وَلَيْسَتَعَفُّفُ الدِّينِ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُعْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» (نور/۳۳): آنان که قدرت تزویج ندارند، خود نگه‌داری و عفت پیش گیرند تا خدا از کرم خویش آن‌ها را بی‌نیاز گرداند.

در «نهج البلاغه»، حکمت ۶۸ آمده است: «وَالْعَفَافُ زِينَةُ الْفَقْرِ»: تملک نفس و مناعت زینت فقر است (قاموس قرآن، ج ۵: ۱۸). در معنی عفت گفته‌اند: حالتی است که از غلبه شهوت باز می‌دارد، منظور از آن در آیه، خود نگه‌داری از زنا و مانند آن است (تفسیر أحسن الحدیث، ج ۷: ۲۰۷).

علمای اخلاق در تعریف عفت آن را صفتی حد وسط در میان شهوت پرستی و خمودی دانسته‌اند. «عفت» دارای مفهوم عام و خاص است. مفهوم عام آن، خویشتن‌داری در برابر هرگونه تمایل افراطی نفسانی است و مفهوم خاص آن، خویشتن‌داری در برابر تمایلات بی‌بند و بار جنسی است. عفت یکی از فضایل مهم اخلاقی در رشد و پیشرفت و تکامل جوامع انسانی است، اما شهوت که مقابل عفت قرار دارد، موجب سقوط فرد و جامعه می‌شود.

مطالعات تاریخی نشان می‌دهند، اشخاص یا جوامعی که از عفت بهره کافی داشته‌اند، از نیروهای خداداد خود، بالاترین استفاده را در راه پیشرفت خود و جامعه خویش برده و در سطح بالایی از آرامش و امنیت زیسته‌اند. اما افراد یا

جوامعی که در «شهوت پرستی» غرق شده‌اند، نیروهای خود را از دست داده و در معرض سقوط قرار گرفته‌اند.

عفت، فضیلت بزرگ اخلاقی

حضرت فاطمه زهرا (س)، دختر پیامبر اکرم (ص)، سیمای پرفروغ ایمان، نمونه روشن تقوا و اسوه تمام‌عیار زن مسلمان است. در فضیلت آن بانوی بزرگوار نویسندگان مذاهب اسلامی روایت‌ها آورده‌اند که هر یک بیانگر گوشه‌ای از عظمت روحی آن نور مبین و گوهر ثمین است. مسلمانان نیک نهاد عموماً و شیعیان شیفته‌جان خصوصاً، عشق **محمد (ص)** و آل محمد را پیوسته در سویدای دل نهفته داشته‌اند. در طول قرون با دل و جان به خاندان رسالت عشق ورزیده و جلوه‌های این مهرورزی را با خامه اخلاص رقم زده‌اند. (پرتوی از فضائل حضرت زهرا (س))، از تفسیر روض الجنان و روح الجنان).

جلوه‌هایی بسیار زیبا و دیدنی از رفتار و گفتار فاطمه زهرا (سلام الله علیها) در عرصه حجاب و عفاف گزارش شده است که حقیقت هر یک از این رفتارها و گفتارها می‌باید سرمشق دختران و زنان ما در زندگی قرار گیرد. اینک چند نمونه از فضائل اخلاقی آن حضرت را به اختصار بیان می‌نماییم:

الف) پرهیز از همه نامحرمان: حضرت زهرا (سلام الله علیها) چنان حجب و عفاف، این فضیلت مورد خواست و رضایت خداوند، را سرلوحه رفتار خویش قرار داده بود که از همه نامحرمان حتی از مردان نابینا نیز خود را می‌پوشاند. روزی مردی نابینا پس از اجازه گرفتن وارد منزل **امام علی** (علیه السلام) شد. پیامبر دیدند که حضرت زهرا (سلام الله علیها) برخاستند و فاصله گرفتند و خود را پوشاندند. پیامبر فرمودند: «دخترم! این مرد نابیناست». حضرت فاطمه زهرا در پاسخ عرض کردند: «فقلت: ان لم یکن یرانی فانی أراه و هو یشم الريح فقال رسول الله (ص) أشهد انک بضعة منی». [روحانی‌علی‌آبادانی، ۱۳۷۹: ۳۹۸]: اگر او مرا نمی‌بیند، من او را می‌بینم، وانگهی اگر چه او نمی‌بیند، ولی بو را استشمام می‌کند.

در این هنگام رسول خدا به نشانه تصدیق بیان فاطمه فرمودند: «شهادت می‌دهم که تو پاره تن منی».

ب. بهترین سیره برای بانوان: پیامبر (صلی الله علیه و آله) روزی از جمع مسلمانان

علمای اخلاق
در تعریف عفت
آن را صفتی حد
وسط در میان
شهوت پرستی
و خمودی
دانسته‌اند.
«عفت» دارای
مفهوم عام و
خاص است.
مفهوم عام آن،
خویشتن‌داری
در برابر
هرگونه تمایل
افراطی نفسانی
است و مفهوم
خاص آن،
خویشتن‌داری
در برابر تمایلات
بی‌بند و بار
جنسی است

**روزی پیامبر
گرامی اسلام از
یاران خویش
پرسید: در کدام
لحظه، زن به
خدا نزدیک تر
است؟ پیامبر،
هیچ پاسخی را
نپسندیدند تا
اینکه حضرت
زهرا (سلام الله
علیها) سؤال
پدر را شنید و
این گونه پاسخ
دادند: «دنی ما
تکون من ربها آن
تلزم قعر بیتها»**

حاضر در مسجد سؤال کردند که: «ای شیء للنساء» (چه روشی و سیره‌ای برای زندگانی بانوان بهتر است؟) هر کس به فراخور معرفت خویش جوابی داد، اما هیچ جوابی پیامبر را قانع نساخت. در این هنگام **سلمان فارسی** که در آن روزگار پیرمردی با وقار و پردکاو و در میان آن جمع، به لحاظ ایمان و معرفت بالاتر بود، با خود اندیشید که پاسخ این سؤال دقیق از سطح عمومی اندیشه مردان فراتر است. از این روی، در بحیوچه اظهار نظرهای گوناگون، خود را به **خانه زهرا** (سلام الله علیها) که متصل به مسجد پیامبر بود، رساند و پاسخ سؤال پیامبر را از یگانه دخترش جویا شد. حضرت زهرا (سلام الله علیها) در پاسخ سؤال پدر فرمودند: «خیر للنساء و خیر لهن ان لا یرین الرجال و لا یراهن الرجال»، برای زنان بهتر است که مردان نامحرم را نبینند مردان نامحرم نیز ایشان را نبینند.

سلمان به جمع حاضر در مسجد بازگشت و پاسخ را مطرح کرد. پیامبر دانستند که این پاسخ از خود سلمان نیست، از این رو پرسیدند: «این جواب را از که آموختی؟» سلمان عرضه داشت: «سؤال شما را از دخترتان زهرا پرسیدم و چنین پاسخ شنیدم. پیامبر در این هنگام فرمودند: «جعلت فداها أبوها... إن فاطمة بضعة منی»: پدرش به فدایش باد... به راستی که فاطمه پاره‌ای از وجود من است (مجلسی، بی تا: ۵۴).

این روایت معتبر نمایانگر فرهنگ اخلاقی فاطمه (سلام الله علیها) و سیره عملی آن حضرت است. سیره فاطمه و دیگر زنان مورد تأیید پیامبر، گویای این واقعیت است که در صورت ضرورت، فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان هیچ منعی ندارد. کردار و گفتار حضرت زهرا (سلام الله علیها) برای هر عصر و زمانی اسوه و الگوست اما باید توجه داشت که کلام آن حضرت، اشاره به امری رجحانی دارد. از دیدگاه اسلامی، اصل فعالیت‌های اجتماعی برای زنان، با رعایت شرایط اخلاقی، نه تنها مذموم نیست، بلکه در برخی موقعیت‌ها ممدوح و مطلوب است. در اسلام آنچه در عرصه فعالیت‌های اجتماعی بانوان ممنوع شده، اصل حضور در اجتماع نیست، بلکه خودنمایی و بی‌مبالاتی در حفظ حجاب و عفاف است.

حجاب و پوشش مناسب برای بانوان یک واجب شرعی است، اما حجاب با چادر، یک

ارزش اخلاقی است. اینکه در روایات، یکی از بزرگ‌ترین عبادت‌های زن، اطاعت و انقیاد کامل از شوهر معرفی شده است، به فضیلت و ارزش اخلاقی نظر دارد. فرموده حضرت زهرا (سلام الله علیها) نیز در بیان سیره برای زنان، روشن‌کننده فضیلت و ارزشی اخلاقی است که در صورت نبودن رجحان و ضرورت، بهترین و مطلوب‌ترین سیره برای بانوان است؛ به این معنا که قرار گرفتن زن در منزل و دوری‌اش از همه نامحرمان باعث ایجاد و دوام آرامش لازم برای اجرای وظایف زنانه و مادرانه او در عرصه خانواده می‌شود و این خود بهترین زمینه‌ساز کمال معنوی زن در راستای قرب به خدا خواهد بود. همین است حکمت بیان دیگر آن حضرت که فرمود: نزدیک‌ترین حالت زن به پروردگارش، آن زمانی است که در خانه خویش می‌ماند (و به امور خانواده و تربیت فرزند می‌پردازد).

روزی پیامبر گرامی اسلام از یاران خویش پرسید: در کدام لحظه، زن به خدا نزدیک تر است؟ پیامبر، هیچ پاسخی را نپسندیدند تا اینکه حضرت زهرا (سلام الله علیها) سؤال پدر را شنید و این گونه پاسخ دادند: «أدنی ما تکون من ربها آن تلزم قعر بیتها» (همان، ج ۴۳، ص ۹۲).

از آیات قرآن مجید و روایات اسلامی استفاده می‌شود که عفت از بزرگ‌ترین فضایل انسانی است و هیچ کس در سیر الی الله، بدون داشتن عفت به جایی نمی‌رسد. در زندگی دنیا نیز آبرو و حیثیت و شخصیت انسان در گرو عفت است.

عفت در روایات اسلامی

در منابع حدیثی، اهمیت فوق‌العاده‌ای به عفت داده شده است که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) در تأویل آیه ۱۲ از سوره تحریم فرماید: مریم اینت عمران التی احصنت فرجها... و فرموده است: «همانا فاطمه (سلام الله علیها) نیز عفت خویش را پاس داشت، پس خداوند آتش را بر خاندان و فرزندان او حرام گردانید. (روحانی علی آبادی، ۱۳۷۹: ۱۹۴).

امام امیرالمؤمنین (علیه السلام) عفت را برترین عبادت بر شمرده است: «افضل العبادة العفاف». تعبیر به عفت در اینجا، ممکن است به معنی وسیع آن، یا ممکن است در مقابل شکم‌پرستی و شهوت جنسی به کار رفته باشد. امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: «هیچ عبادتی در پیشگاه خداوند برتر از عفت در برابر شکم و مسائل جنسی نیست» (اصول کافی، ج ۲، ص ۷۹). نیز می‌فرمایند: «هنگامی که خداوند خیر

و خوبی برای بنده‌اش بخواهد، به او توفیق می‌دهد که در برابر شکم و شهوت پرستی عفت پیدا کند» (غررالحکم، شماره ۱۱۴).

ع **مفضل از امام صادق (علیه‌السلام)**، در توصیف شیعیان واقعی نقل کرده است، آن حضرت چنین می‌فرماید: «پروان حقیقی **جعفر بن محمد** کسانی هستند که در برابر شکم پرستی و بی‌بند و باری جنسی، عفت و (در راه بندگی خدا) تلاش و کوشش فراوان دارند، به ثواب او امیدوارند و از عقاب او بیمناک به همین دلیل، پیوسته در راه حق حرکت می‌کنند. هر گاه کسی را با این صفات ببینی، آن‌ها پروان و شیعیان جعفر بن محمد (علیه‌السلام) هستند» (وسایل الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۹۹).

ع **امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام)** می‌فرماید: «ارزش هر کس به اندازه همت او، و صداقت هر کس به اندازه شخصیت او، و شجاعت هر کس به اندازه زهد و بی‌اعتنایی او به ارزش‌های مادی، و عفت هر کس به اندازه غیرت اوست» (نهج‌البلاغه، کلمات قصار، کلمه ۴۷). بدیهی است افراد غیرتمند راضی نمی‌شوند که کسی نگاه آلوده به نوامیس آن‌ها کند. به همین دلیل نسبت به نوامیس دیگران نیز حساس‌اند و متعرض آن‌ها نمی‌شوند.

راه‌های پیشگیری از بی‌عفتی

می‌توان امور زیر را به‌عنوان عمده‌ترین راه کنترل در این خصوص ذکر کرد:

ع **رعایت حجاب و ترک خودآرایی در انظار عموم:** بی‌شک، یکی از اموری که به شهوت جنسی دامن می‌زند، «برهنگی و خودآرایی زنان و مردان» برای یکدیگر است که تأثیر آن، به‌خصوص در میان جوانان مجرد، قابل انکار نیست. به‌گونه‌ای که می‌توان گفت آلودگی به بی‌عفتی رابطه مستقیمی با بی‌حجابی، برهنگی و خودآرایی در انظار عموم دارد. به همین دلیل، دستور حجاب یکی از مؤکدترین دستورهای اسلام است. قرآن مجید در آیات متعددی، از جمله آیات ۳۱ و ۶۰ سوره نور و آیات ۳۳ و ۵۹ احزاب، بر مسئله حجاب تأکید کرده است. گاهی زنان با ایمان را مخاطب قرار می‌دهد، گاهی همسران پیامبر (صلی الله علیه و آله) را و گاهی نیز با استثنا کردن زنان پیر و از کار افتاده، تکلیف بقیه را روشن می‌سازد. به این ترتیب با عبارات متفاوت اهمیت این وظیفه اسلامی را بازگو می‌فرماید. بدیهی است که برداشتن حجاب، مقدمه برهنگی،

آزادی جنسی و بی‌بند و باری است که مشکلات و مفسد ناشی از آن، در عصر و زمان ما بر کسی پوشیده نیست. بی‌حجابی، علاوه بر اینکه از نظر اخلاقی سبب ناامنی خانواده‌ها و بروز جنایات می‌شود، ضمناً به ایجاد هیجان‌های مستمر عصبی و حتی بیماری‌های روانی نیز می‌انجامد که ثمره آن سستی پیوند خانواده‌ها و کاهش ارزش شخصیت زن در جامعه است.

ع **اختلاط نداشتن زن و مرد:** بی‌شک در جامعه، مخصوصاً در جامعه فعلی. نمی‌توان زندگی زن و مرد نامحرم را به‌طور کامل از هم جدا کرد، ولی در مواردی که ضرورتی نداشته باشد، چنان‌که از اختلاط پرهیز شود، به یقین اصول عفت و پارسایی بهتر حفظ خواهد شد. دلیل آن هم مفسد بسیار وحشتناک و شرم‌آوری است که از اختلاط پسران و دختران در کشورهای غربی دیده می‌شود.

ع **محرک نبودن مطبوعات و رسانه‌های تصویری:** مطبوعات و رسانه‌های تصویری نقش بسیار مؤثری در تحریک مسائل جنسی، مخصوصاً در میان قشر جوان دارند. افراد سوذجو و گروه‌هایی که از این راه به درآمدهای هنگفت نامشروعی می‌رسند، دست به انتشار مفتضح‌ترین فیلم‌ها، عکس‌ها، رمان‌ها و داستان‌های عشقی کثیف می‌زنند و در شرایطی که امواج رسانه‌ها به آسانی از یک گوشه جهان به گوشه دیگر منتقل می‌شود، کنترل آن‌ها کار آسانی نیست. ولی اگر این امر به‌طور کامل امکان‌پذیر نباشد، به‌طور ناقص امکان‌پذیر است و غفلت از آن، موجب گرفتاری‌های فراوان اخلاقی و اجتماعی خواهد شد (مکارم‌شیرازی، بی‌تا: ۸۳).

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان گفت حضرت زهرا (س) الگوی نمونه عفت در اسلام است و زنان برای رسیدن به اوج سعادت و کمال باید ایشان را سرلوحه زندگی خود قرار دهند. انسانی که نماز می‌خواند عفت را نیز رعایت می‌کند، زیرا ارزش و اهمیت عفت آن‌قدر زیاد است که خداوند متعال در قرآن کریم عفاف و پاکدامنی را بعد نماز و زکات مطرح کرده است. نیز در صورت رعایت عفاف در جامعه، بزهکاری و فحشا کاهش می‌یابد و دیگر هیچ‌گونه مشکلی گریبانگیر افراد جامعه نخواهد شد. لذا با رعایت این اصل می‌توانیم جامعه سالمی داشته باشیم.

ارزش هر کس به اندازه همت او، و صداقت هر کس به اندازه شخصیت او، و شجاعت هر کس به اندازه زهد و بی‌اعتنایی او به ارزش‌های مادی، و عفت هر کس به اندازه غیرت اوست

